

Alicja Pstyga, *Przekład w komunikowaniu medialnym. Wybrane zagadnienia na podstawie polskich przekładów rosyjskich tekstów prasowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2013, 158 stron (recenzja książki)

Autorka *Przekładu w komunikowaniu medialnym* niejednokrotnie podejmowała w swoich artykułach zagadnienia związane z dyskursem publicystycznym i przekładem tekstów prasowych¹. Tym razem oddaje do rąk czytelnika

¹ Zob. m.in.: Innowacje leksykalne we współczesnych językach słowiańskich w perspektywie paraleli, w: *Studia Rossica* t. VI, red. W. Skrunda, W. Zmarzer, Warszawa 1998, s. 241–250; Frazemy w publicystyce rosyjskiej i polskiej a problem przekładalności, w: *Język trzeciego tysiąclecia II*, t. 2: *Polszczyzna a języki obce: przekład i dydaktyka*, red. W. Chłopicki, seria *Język a komunikacja* 4, Kraków 2002: „Tertium”, s. 139–147; Jednostki frazematyczne w dyskursie publicystycznym – intertekst i ekwiwalencja w przekładzie, w: *Przekładając nieprzekładalne*, t. 2, red. Olga i Wojciech Kubiński, Gdańsk 2004: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, s. 191–202; Фразеологические единицы как средство негативной оценочности в публицистике, w: *Грани слова. Сборник научных статей к 65-летию юбилея проф. В.М. Мокиенко*, red. М. Алексеенко, Москва 2005: «Издательство ЭЛЛИПС», s. 129–135; Оценочные номинации в публицистическом тексте с точки зрения теории и практики перевода, w: *VIII Славистические чтения: Славянская филология в современной системе университетского образования*, red. М.Ю. Котова, Санкт-Петербург 2007: Филологический факультет СПбГУ, s. 156–162; Стереотип в ценностном измерении публицистического дискурса, w: *Colloquium*, red. U. Persi, A.V. Polonskij, Belgorod – Bergamo, 2007: BelGU, 191–198; Nowe derywaty wartościujące w wypowiedziach publicznych (na materiale języka polskiego i rosyjskiego), w: *Współczesna komunikacja językowa. Najnowsze zmiany w leksyce i słowotwórstwie języków słowiańskich*, red. Z. Rudnik-Karwat, *Prace Slawistyczne* 125, Warszawa 2008: SOW, 213–226; Czytając publicystykę rosyjską: semantyka rozumienia, interpretacja, przekład i frazeografia rosyjsko-polska, „*Przegląd Rusycystyczny*” 2008, nr 4, 58–69; Słowotwórcze derywaty medialne w komunikacji międzykulturowej: interpretacja, semantyka rozumienia i przekład (na materiale języka polskiego i rosyjskiego), w: *Wokół słów i znaczeń*, t. IV: *Słowotwórstwo a media*, red. E. Badyda, J. Maćkiewicz, E. Rogowska-Cybulska, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 2011, 29–38; Культура и язык в коммуникативном пространстве масс-медиа, w: *Colloquium. Volume internazionale di contributi scientifici*, red. U. Persi, A.V. Polonskij, Bergamo-Belgorod: Edizioni „POLITERRA”, 2010, 194–201; Интеркультурна комуникација: переводот како средба на националните, „СПЕКТАР”: Меѓународен научен собир. Македонскиот идентитет: литература, идентитети, јазик, историја, култура, red. Н. Николевска, год. XXIX, книга II, бр. 58, Скопје 2011, 614–620; Twórcze decyzje tłumacza – na przykładzie polskich przekładów rosyjskich tekstów prasowych, w: *Tłumacz: sługa*,

książkę, w której, częściowo bazując na wcześniejszych ustaleniach i materiale ilustracyjnym, przedstawia wybrane problemy z szerszej perspektywy i w sposób bardziej usystematyzowany (zob. s. 7).

Książka będąca przedmiotem niniejszej recenzji dotyczy tekstów medialnych w zakresie polskich przekładów rosyjskich artykułów prasowych. Na wyborze takiego materiału badawczego, jak podkreśla autorka, zaważyła jego atrakcyjność językowa (metaforyczność, aluzyjność, ironiczność, obecność gier słownych) oraz z założenia stosunkowo krótka forma tekstu, co umożliwia prześledzenie i ocenę decyzji tłumacza w granicach całej wypowiedzi (zob. s. 8). Korpus analityczny stanowią wybrane dwuteksty – w głównej mierze przekłady publikowane w tygodniku „Forum” w latach 2008–2012 wraz z rosyjskimi tekstami wyjściowymi. Niekiedy autorka odwołuje się również do efektów pracy translatorskiej swoich studentów.

Teksty rozpatrywane w pracy mają charakter utrwalony. To z kolei – gdy mowa jest o tekstach prasowych – może prowokować pytanie o ich aktualność. Problem ten porusza autorka, która zdaje sobie sprawę z przemijalności treści, a tym samym ewentualnym narastaniu trudności w jej odbiorze (zob. s. 67). Z drugiej strony, podkreśla, że owe teksty zawsze mogą stanowić odpowiednią ilustrację wybranych trudności przekładowych (uzupełnione, jeśli byłaby taka potrzeba, o komentarz i opis sytuacyjny).

Książka ma charakter teoretyczno-praktyczny. Pierwsza część (*Komunikacja międzyjęzykowa – dialog międzykulturowy – przekład*) dotyczy specyfiki funkcjonowania tekstu w przestrzeni medialnej. Autorka zwraca tu m.in. uwagę na tendencje w rozwoju języka polskiego i rosyjskiego, które bardzo wyraźnie uwidaczniają się właśnie w języku mass mediów. Sposób wykorzystania jednostek językowych, w tym procesy innowacyjne wraz z ich efektami (neologizmy, neosematyzmy, zapożyczenia), ze względu na podobieństwo genetyczne obu języków mają charakter paralelny. Ponadto w obu językach zmienia się także wrażliwość użytkowników na przyjęte normy („norma nie jest zakazem, lecz wyborem”²), widoczna jest płynność granic między staranną odmianą języka ogólnego (nazywaną językiem literackim) a jego wariantem podlegającym mniejszym rygorom poprawnościowym (czyli językiem potocznym). Przyzwolenie na potoczność (czy wręcz brutalizację, wulgaryzację), językową nonszalancję, wynikające z potrzeby atrakcyjności, widocz-

pośrednik, twórca? red. M. Guławska-Gawkowska, K. Hejwowski, A. Szczęśny, Warszawa: Sowa Sp. z o.o. 2012, 91–102.

² Autorka odwołuje się tu m.in. do artykułu rosyjskiej badaczki E.A. Ziemskiej, piszącej o elementach żargonu wojskowego w oficjalnych wypowiedziach W. Putina (zob. s. 10–11).

ne są również w oficjalnych wypowiedziach. W omawianym podrozdziale (*Język i rzeczywistość tekstowa w mediach*) nie zabrakło również szerszego spojrzenia na rolę mediów, kreujących „uwspólniony”, w pewien sposób tendencyjny ogląd świata, oraz pomimo tego umiędzynarodowienia – na zanurzenie odbiorców w swoim własnym kodzie komunikacyjnym.

Na tym tle w całej swej złożoności wypływa zagadnienie translacji (drugi podrozdział: *Przekład w przestrzeni międzykulturowej*). Translacja – jak zaznacza autorka – nie jest bowiem zderzeniem dwóch języków, lecz zderzeniem dwóch kultur, a tłumacz – pośrednikiem i mediatorem między tymi kulturami (zob. s. 25). Tekst przesiąknięty kulturą wyjściową wymaga od tłumacza podwójnej interpretacji – po raz pierwszy, gdy występuje on w roli odbiorcy oryginału, po raz drugi, gdy występuje w roli nadawcy wtórnego, funkcjonującego w innej społeczności językowo-kulturowej i interpretacyjnej (zob. s. 29). Jego wiedza i umiejętności rozpoznania wszystkich ukrytych sensów są kluczem do adekwatnego przekładu, a co za tym idzie – do pełnej komunikacji przekładowej, sama bowiem znajomość obcego języka, bez wspomnianego zaplecza kulturowego i interpretacyjnego, nie gwarantuje jeszcze porozumienia (zob. s. 29). W tej części książki zostały też zaakcentowane – ważne dla autorki z punktu widzenia dalszych rozważań – definicje przekładu oraz przedstawione i opisane modele: komunikacji językowej, komunikowania masowego, międzyjęzykowej i międzykulturowej komunikacji przekładowej.

Trzeci podrozdział (*Rzeczywistość medialna z perspektywy przekładu*) przynosi dalsze rozwinięcie problemu uzależnienia wartości komunikacyjnej przełożonego tekstu od wiedzy tłumacza na temat rzeczywistości wyjściowej, utrwalonego w języku wymiaru kultury, kategoryzacji świata i jego konceptualizacji. Szczególny rodzaj międzynarodowej kompetencji tłumacza – jak pisze autorka – umożliwia negocjowanie sensu i podjęcie swoistego dialogu z tekstem, językiem, kulturą, co warunkuje należyty odbiór przez czytelnika elementów przedstawionego świata (zob. s. 44). Zdarza się jednak, że tłumacz nie podejmuje tego dialogu (bądź nie podejmuje go każdorazowo, gdy to jest potrzebne), zubożając tym samym tekst przekładu. Nie zawsze też (a właściwie należałoby powiedzieć – rzadko) zdaje sobie z tego sprawę przeciętny odbiorca tekstu przełożonego. Jak zauważa wspomniany przez autorkę Roman Lewicki, czytelnik nieznający języka, realiów obcej rzeczywistości, nieposiadający odpowiedniej wiedzy encyklopedycznej nie ma możliwości konfrontacji oryginału i przekładu. Dlatego też, oceniając przetłumaczone teksty, należy w pierwszej kolejności brać pod uwagę ich spójność oraz wartość komunikacyjną i poprawność językową.

Ten podrozdział, a tym samym całą teoretyczną część książki zamyka kilkunastostronicowy (s. 47–64) zbiór wybranych rosyjsko-polskich dwutekstów wraz z krótkim komentarzem, głównie natury ilościowej (redukcje/amplifikacje). Przywołane teksty w dużej mierze stanowią bazę dla szczegółowych rozważań zawartych w drugiej części – *Wybrane problemy szczegółowe przekładu tekstów prasowych (rozważania rosyjsko-polskie)*. Rozważania te skupione są wokół następujących zagadnień:

- 1) kategoria punktu widzenia,
- 2) przekład nagłówków prasowych,
- 3) słowotwórcze aspekty przekładu,
- 4) frazeologia w konfrontacji przekładowej,
- 5) intertekstualność w przekładzie.

W ramach pierwszej kategorii analiza zebranych dwutekstów umożliwiła autorce podział ich na trzy grupy uwzględniające podejście tłumacza do przedstawionego w oryginale punktu widzenia. Wyodrębnione i opisane zostały przykłady tekstów, w których:

- a) zmiana punktu widzenia zdaje się konieczna i uzasadniona („świat w procesie tłumaczenia niejako domaga się zmiany” (s. 75), dotyczy to np. wprowadzenia nazwy *Rosjanie* w miejsce zaimka *my*),
- b) zmiana punktu widzenia prowadzi do różnic na poziomie obrazowania (np. zmiana tytułu, który co prawda wpisuje się w sens wypowiedzi, ale już u progu lektury pociąga za sobą negatywne wartościowanie),
- c) tłumacz preferuje własną perspektywę i ocenę, deformując tym samym autorski punkt widzenia (wypaczenie sensu oryginału).

Drugi obszar rozważań to przekład nagłówków prasowych. Niosą one nie tylko informację o treści tekstu, ale też powinny wywołać zainteresowanie odbiorcy, zatem równie ważny jest aspekt ich oryginalności i atrakcyjności, co w kontekście przekładu powinno wiązać się z twórczym podejściem tłumacza. W przypadku tekstów prasowych tłumacze często nie tyle przekładają tytuł, co nadają go na podstawie zawartości tekstu. Jak podkreśla autorka, wiąże się to jednak z niebezpieczeństwem błędnego ukierunkowania procesów interpretacyjnych odbiorcy czy też przedwczesnie wyjawionej oceny, co zostało zilustrowano odpowiednimi przykładami.

W całej książce czytelnik niejednokrotnie zetknie się z celną uwagą na temat trudności w określeniu autorstwa ostatecznego kształtu badanego tekstu, co w kontekście nagłówków prasowych wypłynęło szczególnie dobitnie. Jest to niezmiernie ważne – niekiedy bowiem, oceniając (szczególnie negatywnie) decyzje tłumaczy, zapominamy o istnieniu redaktorów i wydawców,

którzy chcą wyróżnić prezentowane przez siebie teksty na tle całego bogactwa innych artykułów właśnie poprzez atrakcyjny nagłówek (czasem zdecydowanie odbiegający od oryginału).

Słotwórcze aspekty przekładu są szczególnie istotne podczas oceny wierności przekładowej i poprawności językowej w wypadku języków blisko spokrewnionych. Należy na to zwrócić uwagę zarówno w kontekście fałszywych przyjaciół tłumacza, jak i formacji okazjonalnych, kalamburów słownych. Przejrzysta budowa słotwórcza – jak zaznacza autorka – nie gwarantuje jednak adekwatnego odwzorowania w przekładzie. Na przeszkodzie mogą stać różnice systemowe/uzus językowy (m.in. otwartość języka rosyjskiego na tworzenie złożeń, np. *politurist*, *politakcja*, *politprikluczenije*, i jej brak w języku polskim) bądź brak wiedzy pozajęzykowej/trudność w przekazaniu tej wiedzy czytelnikowi docelowemu (np. tytuł *Internet-GOELRO*³).

Cechą charakterystyczną tekstów medialnych są szeroko rozumiane frazeologizmy i skrzydlate słowa, najczęściej w zmodyfikowanej postaci. Szczególnie interesujące jest spojrzenie na te jednostki z perspektywy przekładu, co zgodnie z zapowiedzią czyni autorka. Killkrotnie na przestrzeni książki, również i w tym miejscu, podkreśla ważną rolę tłumacza-pośrednika, który w pierwszej kolejności powinien rozpoznać daną jednostkę, odnieść ją do kontekstu komunikacyjnego, dostrzec elementy, które uległy zmianie. W przypadku aluzji poprawna interpretacja to jednak tylko wstępny etap. Aby wywołać u czytelnika odpowiednie konotacje, tłumacz zmuszony jest do stosowania zabiegów kompensacyjnych, do wprowadzania dodatkowych operatorów metatekstowych.

Intertekstualność w przekładzie to kolejna i jednocześnie ostatnia część rozważań analitycznych. Jednostki mieszczące się w tym szerokim pojęciu wpływają na intensyfikację semantyki wypowiedzi, intrygują czytelnika, zachęcają do rekonstruowania wypowiedzi na różnych poziomach (zob. s. 125). Możliwość odtworzenia ich w tekście docelowym uzależniona jest od stopnia nasycenia danego elementu kulturą wyjściową. Pełna przekładalność – autorka w tym miejscu powołuje się na słowa O. Wojtasiewiczza – „ogranicza się do języków środowisk należących do jednego kręgu kulturowego” (s. 130). We wszystkich innych przypadkach tłumacz, uwzględniający punkt widzenia czytelnika, zmuszony jest do wyrównania strat za pomocą innych środków. Musi jednak uważać, by rezygnacja z obcości na rzecz rodzimych odniesień nie stała się równoważna ze zbytnim odejściem od oryginału (zob. 138).

³ GOELRO – Narodowy Plan Elektryfikacji Rosji (ros.: ГОЭЛРО – Государственный план Электрификации России).

Książkę zamyka szkic zatytułowany *Kulturowe uwarunkowania przekładu – przekład jako spotkanie różnych tożsamości*. W nim szczególny nacisk – z racji wybranej pary językowej – został położony na spotkanie różnych tożsamości bliskich sobie sąsiadów. Z jednej strony przy takim spotkaniu na szali można postawić wspólne słowiańskie korzenie, kontakt między narodami i językami, z drugiej – różne doświadczenia, odrębność, różnice w postrzeganiu świata. To wszystko odbite jest w języku, który „odgrywa szczególną rolę w kształtowaniu świadomości swoich użytkowników, ale też w przekazywaniu informacji kulturowo-tożsamościowych” (s. 141). Czas i przestrzeń we współczesnym – zwirtualizowanym – świecie nie stanowią już bariery, jednak kategorie różnicujące (język, symbole, system wartości, rytuały) wciąż wytyczają granice tego, co inne i obce, powodując tym samym trudności interpretacyjne, kłopoty ze zrozumieniem i porozumieniem (zob. s. 141). Specyficzne spotkanie w tekstach oryginału i przekładu to – jak podkreśla autorka – zetknięcie się różnych języków, obrazów świata, tożsamości. Obcość kulturowa komplikuje przekład, ale też wzbogaca kulturę przyjmującą, a czytelnik – jeśli jest świadomy obcowania z tekstem tłumaczonym – spodziewa się przecież występowania obcych elementów. „Przekład w komunikowaniu medialnym otwiera wielopłaszczyznowy dialog międzykulturowy, implikując wzajemne wzbogacanie się kultur, szacunek i tolerancję. Postawa dialogowa – z wpisana w nią otwartością – sprzyja komunikowaniu się i wzajemnemu poznawaniu w kontaktach różnych tożsamości” (s. 139).

Jak widać z przedstawionej treści, książka ma charakter ramowy – rozpoczyna się i kończy szerokim spojrzeniem na komunikację międzyjęzykową, na dialog między kulturami⁴. Należy także podkreślić wagę niedocenianych często przypisów, które w przypadku omawianej pozycji tworzą dodatkowy nurt wypowiedzi (np. na temat fotografii prasowej – s. 13, na temat jedno- i dwukierunkowości mediów – s. 15, wpływu redakcji na tekst – s. 21). W części teoretycznej autorka w ciekawy i bogaty sposób wyzyskuje literaturę przedmiotu. W tym miejscu można by zasugerować tłumaczenie na język polski wplecionych w tekst cytatów (np. s. 26, 35, 39). Jednak troska o szerszego odbiorcę zapewne wydaje się zbędna, gdyż podtytuł książki (*Wybrane zagadnienia na podstawie polskich przekładów rosyjskich tekstów prasowych*) niejako wskazuje krąg potencjalnych czytelników – czytelników posługujących się językiem rosyjskim.

⁴ „Autorka słusznie rozpoczyna i kończy swą pracę zarysowaniem tej szerokiej perspektywy, w której przekład staje się miejscem i środkiem spotkań różnych tożsamości (indywidualnych – autorów i tłumaczy – oraz zbiorowych, etnicznych i kulturowych)”. Z recenzji prof. dr. hab. Wojciecha Chlebdy (czwarta strona okładki).

W recenzowanej pozycji szczególnie cenne jest uwypuklenie roli tłumacza, uwrażliwienie czytelnika na jego pracę, na mierzenie się z trudnościami, a jednocześnie zwrócenie uwagi (nie tylko jednokrotne) na to, że tłumacz nie jest ostatnim ogniwem łączącym oryginał z odbiorcą docelowym. Między nimi znajduje się jeszcze redaktor lub wydawca, który ma/może mieć decydujący wpływ na ostateczny kształt tekstu.

W części praktycznej każdorazowo egzemplifikację analizowanych zagadnień poprzedza teoretyczny wstęp, obejmujący odwołanie się do rozumienia wprowadzanych terminów, do funkcjonowania ich w obszarze badawczym. Autorka na podstawie wybranego korpusu tekstów bada ich różne – wymienione wcześniej – elementy. Chcąc przedstawić zebrany i opracowany materiał, można zaproponować podejście wertykalne (całościową analizę każdego z wybranych dwutekstów w ramach odrębnego rozdziału), można też – jak w przypadku *Przekładu w komunikowaniu medialnym* – wybrać podejście horyzontalne (swego rodzaju przekrój poprzeczny) i wyodrębnić w różnych tekstach analogiczne poziomy problemów translatorskich. W przypadku pierwszego podejścia mogą powtarzać się poszczególne kategorie, w przypadku drugiego – przykłady (o ile autor(ka), rozpatrując różne zagadnienia, korzysta – tak jak zasadniczo w recenzowanej książce – z tych samych tekstów). W całościowym odbiorze lektury mogą więc nieco przeszkadzać powtarzające się fragmenty analizy (np. s. 80 i 114), choć – co należy podkreślić – autorka niejednokrotnie zwraca uwagę na celowość wykorzystania tych samych tekstów, by unaocznic wieloaspektowość zawartych w nich problemów przekładowych. Ponadto omówienie każdej odrębnej kategorii można potraktować jako samodzielny artykuł i tym samym wykorzystać w różnych kontekstach badawczych bądź edukacyjnych (np. intertekstualność w przekładzie, przekład tytułów, frazeologizmów...). Książka wyrosła na bogatym podłożu teoretycznym wypełnia lukę w badaniach nad tłumaczeniem medialnym w kontekście rosyjsko-polskiej pary językowej, a dzięki części analitycznej oraz obecności dwutekstów może stać się doskonałą pomocą w procesie dydaktycznym. Nawiązując bowiem do obecnego w pracy „punktu widzenia”, jako wykładowca prowadzący zajęcia m.in. z przekładu tekstów medialnych, przyznaję, że mój odbiór recenzowanej książki zdominowało właśnie spojrzenie dydaktyka.

Monika Krajewska

(Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu)

